

10 01 00 АДАБИЁТШИНОСӢ
10 01 00 ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
10 01 00 LITERARY CRITICISM

УДК 82
ББК 83.3 Тоҷ

ТАСВИРҲОИ ПАРАДОКСӢ ДАР ҒАЗАЛИЁТИ БЕДИЛ *Нуралӣ Нуров, номзади илмҳои филология, дотсенти кафедраи адабиёти классикии тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)*

ПАРАДОКСАЛЬНЫЕ ОПИСАНИЯ В ГАЗЕЛЯХ БЕДИЛЯ *Нуров Нуралӣ, к. филол.н., доцент кафедры таджикской классической литературы ГОУ “ХГУ им. акад. Б. Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)*

PARADOXICAL DESCRIPTIONS IN BEDYL'S GAZELS *Nurov Nurali, candidate of philological sciences, Associate Professor of the department of Tajik classical literature under the SEI "KhSU named after academician B. Gafurov (Tajikista, Khujand) E-MAIL: nurali74@mail.ru*

Калидвожаҳо: Бедил, тасвирҳои парадоксӣ, вифоқ, сабки ҳиндӣ, газали ирфонӣ, балогати ҳиндӣ, таркибҳои шоирона.

Дар мақола ҷойгоҳи тасвирҳои мутаноқизнамо ё парадоксӣ дар газалиёти Бедил ва нақши ин суханвар дар таҳаввули ин навъ тасовир дар сурати таркиб ва таъбирҳои шоирона мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар ҷараёни баррасии матолиби меҳварӣ муаллиф нахуст муруре ба сайри таърихии зуҳури ин навъ тасовир дар адабиёти ҷаҳон ва мақоми Озоди Балғиромӣ дар касифи санъати вифоқ ҳамчун ифодакунандаи тасовири парадоксӣ намуда, баъдан нақши Бедилро дар таҳаввули ин навъ тасвирҳо бар асоси шарҳу тавзеҳи намунаҳои муайяне аз газалиёти шоир муқаррар намудааст. Нависандаи мақола ба натиҷае расидааст, ки ҳарчанд зуҳури нахустин намунаҳои ҷунин тасовир дар шеъри устод Рӯдакӣ ба ҷаҳон расида, баъдан дар қаламрави адабиёти ирфонӣ то ҷое нуфуз ёфтааст, Мирзо Бедил муваффақ бар он гардида, ки бо таҳаввули он дар каломаш ин навъ тасовирро ба як хусусияти барҷастаи ҳунарии шеъри худ мубаддал созад.

Ключевые слова: Бедиль, парадоксальные описания, вифоқ, индийский стиль, мистические газели, индийская риторика, поэтические обороты

Предпринята попытка подвергнуть анализу место парадоксальных описаний в газелях Бедилья и установить роль этого выдающегося представителя индийского стиля в эволюции данной поэтической фигуры. Прослежено наличие парадоксальных описаний (оксюморона) в других литературах, в частности в японской. Утверждается, что в таджикско-персидской литературе первооткрывателем фигуры оксюморона в поэзии

является Озод Балгирами, который назвал ее **вифок**. Отмечается, что отдельные образцы фигуры **вифок** можно встретить еще в произведениях основоположника таджикско-персидской литературы Рудаки и в мистической поэзии. Особое распространение фигура **вифок** получила в творчестве представителей индийского стиля. Подчеркивается, что подлинный расцвет фигуры вифок наблюдается в поэзии Бедилия.

Key words: Bedyl, paradoxical descriptions, vifok, Indian style, mystical gazels, Indian rhetoric, poetical phrases

The author of the article makes an endeavour to analyze the place of paradoxical descriptions in Bedyl's gazels and fix the role of this outstanding representative of Indian style in the evolution of this given poetical figure.

He traces a presence of paradoxical descriptions (oxymoron) in other literatures (particularly, in Japanese one). It is asserted that in Persian-Tajik literature a pioneer who discovered the figure of oxymoron in poetry is Ozod Balghimori who nominated it as vifok. It is underscored that separate patterns of vifok can be occurred yet in the works of the founder of the Tajik-Persian literature Rudaki and in mystical poetry as well. Vifok enjoyed a special diffusion in the creation of Indian style representatives. An emphasis is laid upon the fact that authentic efflorescence of vifok is observed in Bedyl's poetry.

Дар зери мафхуми тасвирҳои парадоксӣ дар адабиётшиносӣ тасовире фаҳмида мешаванд, ки бар асоси ду мафхуми ба ҳам зид бунёд ёфта, зоҳиран ба таъбири худӣ шуаро, “бемаънӣ”-ро ифода мекунанд. Ба ин хотир аст, ки онҳоро тасвирҳои мутаноқизнамо ҳам гуфтаанд. Шафеии Кадканӣ бар ин назар аст, ки ин таъбирро ӯ сохтааст. Дар робита ба он чунин менависад: “«Истилоҳе (манзур тасвирҳои парадоксӣ- Н.Н.)аст, ки ман сохтаам, на дар адабиёти қадими худамон вучуд доштааст (яъне, кутуби балоғӣ) ва на дар адабиёти фарангӣ (то он ҷо ки ман ҷустуҷӯ кардаам). Манзур аз тасвирҳои парадоксӣ тасовире аст, ки ду рӯи таркиби он ба лиҳози мафхум якдигарро нақз мекунанд, мисли «салтанати факр»(6,54).

Аммо доктор Футӯҳӣ дар китоби “Балоғати тасвир” пешинаи вучуди ин навъ тасовирро ба бисту панҷ қарн пеш, ба гуфтаҳои орифи қадимаи чинӣ Лоутса мепайвандад, ки фармуда:

«Зоти воқеӣ гӯӣ тихӣ аст,
Сапеди бузург пиндорӣ сиёҳ аст.
Мураббаи бузург бегӯша аст,
Муסיқии бузург беовост.
Сурати бузург бесурат аст».

Тасавури «сафеди сиёҳ», «мураббаи бегӯша», «оҳанги бесадо» ва «сурати бесурат» барои зеҳнҳои маъмулӣ амри содае нест. Ин сухани пуртаноқуз баёнгари ҷӣ ҳақиқатест? Мусалламан, ба олами ҳиссу мантиқи маъмули зиндагӣ тааллуқ надорад, дар натиҷа ақл аз идроки он қосир аст. Муқошифоти ирфонӣ ва таҷрибаҳои жарфи шоирона, қаламрави равишӣ, муҳолоти ақлӣ ва таноқузоҳои рӯҳӣ аст (8,326)

Футӯҳӣ ба шарҳи назарии мафхуми мазкур аз дидгоҳи мунтақидони аврупоӣ ҳам рӯҷӯ намуда, аз ҷумла назари донишманди англис Клинт Брукс (1906-1994 м.)-ро чунин меоварад. “Ҷ породуксро забони рӯҳ ва асоси шеър шумурда, дар боби породукҳои шоирони англисӣ, монанди Вилиям Вардзурас, Чон Дон ва дигарон ба

тафсил сухан гуфтааст. «Породукс забони сафсата, мағолата ва танз аст. Забонест душвору шадид ва сахт такондиҳанда ва дар айни ҳол шӯҳгин. Пешдовариҳои мо дар бораи забони одӣ ва одоти забонӣ вомедорад, то породуксро бештар амре ақлонӣ ва хушёрона бидонем, то отифӣ ва онро таъбире бурҳонӣ бидонем на ғайри истидлолӣ... породукс забони рӯҳ ва забони шеър аст» (8,327).

Бар асоси ин дидгоҳҳо Футӯҳӣ назари хешро роҷеъ ба парадокс ва тасвирҳои аз ин қабил чунин ҷамъбааст мекунад: “Ба таваҷҷуҳ ба он чи гуфта омад, породукси шоирона иборат аст аз баёни зоҳир мутаноқиз ё муҳаммил, аммо ҳомили ҳақиқате, ки аз роҳи таъвил метавон ба он даст ёфт. Ба дигар сухан, породукс дар адабиёт баёнест, ки ҳақиқат дорад, аммо ҳақиқӣ ба назар намерасад» (8,327).

Аммо бар ин назари Футӯҳӣ наметавон мувофиқ шуд, ки қадимтарин намунаи парадокс дар адабиёти форсӣ ин намунае аз шеъри Саной аст, ки ӯ оварда:

**Ишк гӯянда ниҳони сухан аст,
Ишк пӯшида бараҳнаи тан аст”** (8,330).

Зеро тааммул ба сурудаҳои устод Рӯдакӣ ин амрро собит месозад, ки нахустин намунаи таъбир ва ҳам тасвири парадоксӣ дар каломии устод шоирон дар таркиби таъбири “ҳаловати захм” ба ҷашм мерасад:

Баҳоқхуфтаи теги ту аз ҳаловати захм,
Забон баровараду захмро даҳон лесад (7,32).

Ҳамин тавр, дар шеъри гузаштаи мо ҳарчанд дар каломии дигар шоирон низ аз ин намунаҳо ба нудрат ба ҷашм мерасад, аммо барҳақ дар каломии Бедил чунин навъи тасвири ба як вижагии ҳунари бадал мешавад. Ба қавли Футӯҳӣ “дар шеъри Бедили Деҳлавӣ забони парадоксӣ дар авҷи зебӣ ва қудрат намӯён мешавад. Тасвири породуксӣ, ҳомили таҷрибаҳои шахсӣ ва шухӯдӣ аст ва монанди намӯду устура, ҳикоят аз кашфи ҳақиқати ношинохта дорад” (8,331).

Ҷолиб он аст, ки муаллифи китоби “Ғизолу-л-Ҳинд” Озоди Балғиромӣ низ бар асоси балоғати ҳиндӣ сарчашмаи падороксро ба санъате маъруф бо **“вифок”** муқаррар намуда, дар шарҳи он овардааст: “Иборат аз ин, ки ду зид бо ҳам мувофиқат кунанд ва яке бар дигаре содиқ ояд”. Муаллиф ин санъатро дар баробари **тибок** бароварда таъкид медорад, ки “тибок назди машоихи бадеъ он аст, ки зикр қарда шавад ду зид дар калом ва сидқи аҳадуззидайн бар дигаре дар он малҳуз нест (1, 73).

Озоди Балғиромӣ бар пояи мутолиаи балоғати ҳиндӣ изҳор доштааст, ки ин санъатро бори аввал ӯ пай бурдааст. Дар робита ба ин маънӣ навиштааст: “Ва бар соҳиби фаҳми салим равшан аст, ки **вифок** нисбат ба тибок пояи баланд ва рутбаи арҷманд дорад ва бо он ки удабӣ араб табақа баъди табақа бар дари истихроҷи саноеъ саъйи балеғ намудаанд, ҳеҷ касе пай ба **вифок** набурда. Фақир ба таъйиди эзодӣ ду зидро бо ҳам сулҳ дод ва ду муҳолифро бо ҳам ширу шакар сохт. Ва бояд донист, ки **вифок** бар ду қисм аст: лафзӣ ва маънавӣ (1,74). Балғиромӣ нахуст барои вифоқи лафзӣ ин рубоии Хон Аҳмади Гелониро оварда, таъкид медорад, ки ин ҷо Қаҳқаҳа номи қалъа аст, на хандаи муфрад. Ба ин хотир вифоқи лафзӣ шудааст:

Аз гардиши чархи вожгун мегирям
В-аз ҷаври замона бин, ки чун мегирям.
Бо қадди хамида чун суроҳӣ шабу рӯз,
Дар Қаҳқаҳаам, валеқ хун мегирям (1,74).

Дар идома барои вифоқи маънавӣ намунаҳои аз шоирони бузурги сабки ҳиндӣ, чун Зухурӣ, Соибу Ғанӣ, Ваҳшат, Шафеи Авранғободӣ овардааст, ки зикри чанд байт аз онро ин ҷо зарур мешуморем:

Соиб:

Дар қимори ишқ бошад бохтан нақши мурод,
То касеро дил нарафт аз даст, соҳибдил нашуд.

Соиб:

Агар инсоф додрас бошад,
Ошиқи зинда хунбаҳо дорад.

Ваҳшат:

Дар чавонӣ чун шароби куҳна дар чӯшем мо,
Гуфтугӯ бо оламе дорему хомӯшем мо.

Шафеи Аврангободӣ:

Ба сайди дил нигоҳи ӯ хабардор аст, медонам,
Ба кори хештан ин маст хушёр аст, медонам (1,75).

Бо така бар ин диду назарҳои Озоди Балгиромӣ метавон бар ин назар қоим шуд, ки дар ин арсаи тасовир низ корномаҳои хунарии Бедил пайванд ба поэтикаи ҳиндӣ доранд, ки онро муаллифи асари мазкур тавре худ фармуда, муқаррар намудааст. Пас, ин ҷо дақиқ мешавад, ки мухтареи ин санъат бо номи **вифоқ** Озоди Балгиромӣ буда, аслу моҳияти онро бар асоси сурудаҳои шоирони сабки ҳиндӣ мушаххас гардондааст.

Ҳамин тавр, парадокс ё тасвирҳои мутаноқиз дар каломи Бедил ба як вижагии муҳимми хунари ва забонӣ бадал шудааст, ки доктор Футӯҳӣ ва дигарон низ бар ин амр қоиланд. Аз ҷумла, Футӯҳӣ навишта: "Печидатарин табири породуксии шеъри форсиро дар девони Абулқодир Бедили Дехлавӣ меёбем, ки ба барҷастатарин мушаххасии сабки вай табдил шудааст" (8,331).

Таваҷҷуҳ ба сурудаҳои Абулмаонии Бедил собитгари ин амр аст, ки барҳақ нуфузи чунин тасвирҳо дар забони шеъри ӯ ба табдили тасвирҳои мутаноқиз ё ба қавли Балгиромӣ **"вифоқ"** омил омадааст. Рӯчӯъ ба намунаҳои ашъори шоир ва зикри таъбири таркибҳои борвар аз тасвирҳои парадоксӣ шореҳи ин матлаб аст, ки дар идома ба шарҳи бархе аз онҳо пардохта хоҳад шуд:

Баландии ошёнӣ аҷз.

Баланд аст он қадарҳо ошёнӣ аҷзи мо Бедил,
Ки бе саъйи шикасти болу пар натвон расид он ҷо (2,81).

Мусаллам аст, ки аҷз дар асл ҳоле дар мақоми поин аст ва ба зоҳир дар ҳоли мутаозод бо баландӣ қарор дорад. Аммо манзури Бедил ҳамон аҷзест, ки ӯ дар шарҳи он дар байти нахустини девонаш оварда:

Ба авчи кибриё к- аз паҳлуи аҷз аст роҳ он ҷо,
Сари мӯе гар ин ҷо ҳам шавӣ, бишкан кулоҳ он ҷо (2,43).

Ҳамин ки Бедил роҳе ба авчи кибриёро аз паҳлуи аҷз мебинад, он ҳам навъе тасвире мутаноқиз аст.

Аз безабони равшан шудани поси номуси сухан. Дар асл сухан дар ҳоли ба забон овардани ҳарфу ҳичову калимот эҷод мешавад. Ин ҷо шоир тавассути ин таъбир матлаби хешро баён карда, ки сухани мо дар безабонӣ равшан аст ва албатта, ин ҷо манзур ҳамон шеър аст, ки агарчи безабон аст, аммо сад забон дорад.

Поси номуси сухан дар безабонӣ равшан аст,
Ҳеч мазмуне дар ин сурат нафасфарсуда нест(2,316).

Дар зер намунаҳои дигари таркибҳои борвар аз тасвирҳои парадокси Бедил зикр ва шарҳу тавзеҳ меёбанд, ки ба нуфузи он дар забони шеъри шоир таъкид меварзанд:

Аз ҳеч пур шудан. Маълум аст, ки ҳеч худ ифодагари нобудиву нестӣ ва ҳалост, аммо шоир бо пайванди он ба таъбири пур шудан, як таъбире мутаноқизнамо месозад, ки маъние шоиронаву орифонаро соҳиб аст. Манзури шоир ҳамон даъвоҳои беасосест, ки афрод манзур мекунад ва ононро шоир ба шеваи худ “аз ҳечпуршудагон” унвон мекунад:

Халқе зи муддао тихӣ аз ҳеч пур шудааст,
Нӯҳ чарх як аломати сод интиҳоб дошт (2,289).

Ба оби рӯ таяммум кардан: Агар бо шеваи фармудаи Балгиромӣ ба ин таъбир ручӯъ шавад, он гоҳ маълум мешавад, ки ин ҷо вифоқ ё тасвири парадокси лафзӣ ҷой дорад, чун ин ҷо бо обрӯ таяммум кардан, манзур тавассути эътибор ва мақом сафо ёфтаи бошад:

Маъбади ҳирс остони сачдаи беиззатист,
Оламе ин ҷо ба оби рӯ таяммум кардааст (2,306).

Хушк шудан тар гирифтаи:

Чора ба хуршеди қиёмат кашид,
Домани мо, хушк шудан тар гирифт (2,343)

Кулоҳи ноз шикастани нотавонӣ:

Бедил аз пайкари хамидаи мо
Нотавонӣ кулоҳи ноз шикаст (2, 347).

Дар баҳори нодамидан хирман коштани дона: Чун ибораи “хирман коштан” ба ниҳояти самар ва ҳосил расидан бошад, шоир ин ҷо онро дар муқобили нодамидан канор мегузорад, ки дар натиҷа “хирман” ва “нодамидан” ҳамон вожагони мутаноқиз мешаванд:

Бо дили чамъ ошно шав, аз парешонӣ баро,
Дар баҳори нодамидан дона хирман коштаст (2, 376).

Хучумободи чандин шӯр будани хамӯшӣ – дар вучуди хамӯшӣ нухуфта будани чандин шуру ғалаён:

Хомӯшиҳояш хучумободи чандин шӯр буд,
Ранг ногардонда тӯфонкории найранг дошт. (4,296).

Дар миёни анчуман танҳо нишастан:

Кас намефаҳмад забони сухтантақрири шамъ,
Дар миёни анчуман мебоядам танҳо нишаст (4,345).

Дар байти зер бошад, ду таркиби борвар аз баёни парадоксӣ ба чашм мерасад, ки аввал “гум кардане хостани ёфтаи” ва дувумӣ “гум шудан гум кардан” бошад, ки ҳар ду навъе ҳолати орифонаеро шарҳу тафсир намудааст. Барои расидан ба мақоми маънавии камолот ориф бояд дар худ гум шавад, то мақсуд биёбад ва аммо ин роҳи гум шуданро ӯ наметавонад пайдо намояд:

Ёфтаи гум кардане меҳодад аммо чора нест,
Кош гум гардам, чӣ созам? Гум шудан гум кардам (3,409).

Дар байти зер низ ду таркиби дорои тасвири парадоксӣ ба чашм мерасад, ки аввал “қанд будани талхӣ ҳодиса” ва дувуми “номи афюни гуворошударо тарёк кардан” ба шумор меравад:

Талхӣ ҳодиса қанд аст ба хурсандии табъ,
Номи афюни гуворошуда, тарёк кунед (2,700).

Хилвати дидор будани чашми барҳамбаста: Ин таъбири мутаноқиз низ дар вусъати ҳеш матлаби ирфониро нухуфтааст, зеро ҳоли орифи ба тааммулрафтаро

шарҳ медиҳад, ки дар бастанӣ чашми зоҳир хилвати дидор ва мукошафаи ҳақ насиби ӯ мегардад:

Шӯҳии наззора бар оинаи мо шуд нафас,
Чашми барҳамбаста, Бедил, хилвати дидор буд (2,44).

Дар байти зерин Бедил дар умум ин матлабро меҳаҳад тавзеҳ диҳад, ки ғурури дунёиро, ки тавассути таркиби “**ғурури рустамӣ**” ифода намудааст, кӣ метавонад ба замин биафканад. Дар посух аз по афтодагон, ононе, ки роҳи ҳамон аҷзи бедилро интиҳоб карданд, садо намуданд, ки ин бузургиву азаматро танҳо зури нотавонӣ метавонад аз по дарбиёварад. Ибораи “**зӯри нотавонӣ**” низ худ таркибе мутаноқиз бошад:

Ғурури рустамӣ гуфтам, ба хокаш кист андозад?
Зи по афтодагон гуфтанд: «Зури нотавониҳо» (2,138).

Иқболи аҷз:

Бедил аз иқболи аҷз дар ҳама ҷо чидааст,
Обилаву нақши по, афсару авранги мо (2, 140).

Замин дар зери по нишонидани осмон:

Маҳоҳ, эй муфлисӣ, зиллаткаши таслими дунонам,
Замин то чанд зери по нишонад осмонамро (2, 140).

Дар шикастани киштӣ дидани соҳил, ки дар вусъати ин матлаб ҳамон дар фано дарёфтани аслу мурод, ки бақои ориф дар Ҳақ унвон мешавад:

Ба ҷуз киштӣ шикастан соҳили амне намебинам,
Зи бас вусъат фуру бурдаст ин дарё каронамро (2,142).

Печидани садои гирия дар хандидани мино: Ҳоли ногувор ва андуҳе, ки аз рехтани шароб аз мино ҳосил шавад. Манзури шоир ҳам он бошад, ки дар ин олам ҳаргиз суроғи айшу ишрат ва шодӣ маҷӯ, ки аз нуфуз ва қасрати дилтангӣ дар хандаи мино, яъне рехтани шароб садои гирия печидааст:

Суроғи айш аз ин маҳфил маҷӯ, к-аз ҷӯши дилтангӣ,
Садои гирия печидаст бар хандидани мино (2, 142).

Тарҷумони аҷз будани хамӯшӣ-нишон аз аҷз будани хомӯшӣ:

Синачокему хамӯшӣ тарҷумони аҷзи мост,
Раҳ зи лаб берун намебошад фиғони захмро (2,143).

Дар мисраи дувум таъбири «раҳ зи лаб берун набудани фиғони захм» низ баёне парадоксӣ аст, чун маъмулан фиғон ба берун раҳ мебарад ва аммо бар асари тарҷумони аҷз будани хамӯшӣ ин фиғон ба бурун намеравад.

Бе ту зинда будан ва марги беаҷал доштан. Ин ибора дар фарҳанги мардумӣ низ бо шаклҳои мухталиф ба чашм мерасад, ки “мурда мурда зистан”, “**зиндагӣ бе ту баробари марг аст**” аз ҷумлаи онҳо ба шумор мераванд:

Санг ҳам ба ҳоли ман, гирия гар кунад барҷост,
Бе ту зиндаам, яъне марги беаҷал дорам (3,448)

То нарасидан рафта. Ин манзури шоир дар асл ба ҷое нарасидан бошад, ки тавассути бунёди як таъбири борвар аз баёни парадоксӣ матлабро тавзеҳ додааст.

Гар ба парвозу гар аз саъй тапидан рафтам,
Рафтам, аммо ҳама ҷо то нарасидан рафтам(3, 434).

Арзанда гардидани чинси камбаҳо дар бозор: Дар асл ин маънӣ ва мазмун дар баёноти шоирони дигар ҷой дорад ва зоҳиран маънии маъмулӣ ба чашм мерасад. Аммо тааммул дар ҷавҳари маъноии он, ки шарҳу тафсири он ба нуфузи чинси

камбаҳо дар бозор пайванд мегирад, шореҳи он аст, ки ин шеваи баён парадоксӣ аст, чун маъмулан бояд чинси пурбаҳо дар бозор арзишманд бошад:

Гаронӣ бар табоеъ аз гурури қадр напсандӣ,
Дар ин бозор чинси камбаҳо арзанда мегардад (4,473).

Ин ҷо тарафи дигари баҳси мазкур равшан мешавад, ки дар гуфтор ва фарҳанги мардумӣ низ гоҳо чунин баёноти парадоксӣ ҷой доранд ва яке аз сарчашмаҳои вуруди онро ба шеър метавон аз ин самт бозҷуӣ ҳам намуд.

Ёд додани фаромушӣ: Дар ин ҷо низ навъе парадокси лафзӣ ба чашм мерасад, зеро таъбири ёд додан бо така бар сарчашмаи маъноии он дар фарҳанги мардум метавонад, ба маънии кӯмак қардан, ёри намудан мавриди истифода қарор бигарад. Ба назар мерасад, ки матлаби Бедил ба ин ҷанбаи маъноии таъбири “ёд додан” қаробат дорад:

Он парӣ гӯянд шаб хандид бар фарёди мо,
Эй фаромӯшӣ, ту шояд дода бошӣ ёди мо (4,5).

Шӯри нашнидани садои байзаи фӯлод. Аслан худи ибораи “шӯри нашнидан” таъбире ҳовии баёни парадоксӣ ҳаст ва дар ирфони Бедил чун хомӯш ништастан худ мақоме маънавий шуморида мешавад, дар баробари ин нашнидан ҳам шӯреву лаззате барои ориф дорад, чун назари орифони аҳли Бедил ба садо ҳам гоҳе ҳамчун тааллуқ дӯхта мешавад. Ин садоест, ки солиқро ба дунё пайванд мебахшад. Шоир ишорат бар он дорад, ки ханӯз аз адам ба ҳастӣ қадам нагзошта, ҳамин “шӯри нашнидани садои байзаи фӯлоди мо” гӯши оламро қар қардааст. Аз сӯи дигар, шоир қарии гӯши фалақро, ки таъбири маъруф аст дар адабиёти гузаштаи мо, аз шӯри нашнидани садо медонад:

Аз адам ноҷаста қар қардаст гӯши оламе
Шӯри нашнидансадои байзаи фӯлоди мо (4,5).

Муҳкам будани бинои ноумедӣ: Ба маънии тақвияти яъс ва нуфузи ин ҳол ба қор рафтааст. Вайрон қардани таъмир ҳам навъе баёни мутаноқиз аст, чун шоир бар ин назар аст, ки барои раҳой аз ҳоли яъс, ки бинои он дар вучуди ман муҳкам аст, фикри таъмире надорад, зеро ин таъмир баръақс бинои ноумедии моро вайрон хоҳад қард:

Дар шикасти ман бинои ноумедӣ муҳкам аст,
Фикри таъмире надорам, то қунад вайрони мо (4, 28).

Ба хомуши адо сохтани суҳанҳои забонӣ ба маънии хомӯш истодан ва ба забон наовардани суҳан, чун ин ҷо таъбири адо сохтан метавонад ба ду маънӣ бошад, аввал анҷом додан, иҷро намудан ва баён қардан, дувум ба поён бурдан, ба ниҳоят расонидан, тамом қардан:

**Касеро мерасад чамъияти маънӣ, ки чун қилқам,
Ба хомӯшӣ адо созад суҳанҳои забониро (4,45).**

Дар байти зер таъбирҳои “гулшан будани таҳайюр” ва “булбул будани хомушӣ” ва “нафаҳмидани забони он” дар шумори ин навъ таъбир ва таркибҳои мутаноқиз қарор доранд. Шоир таҳайюрро, ки дар асл ҳоли берангӣ ва беҳаракатӣ аст, ба гулшане монанд меқунад, ки сайри асрори онро қасе намефаҳмад ва хамуширо ба булбуле шабеҳ мешуморад, ки забони онро ҳеҷ қас маърифат намесозад:

Таҳайюр гулшан аст, аммо қӣ дорад сайри асрораш?
Хамӯшӣ булбул аст, аммо қӣ мефаҳмад забонашро?

Ба ранги гирдбод он тоири ваҳшатпаруболам,
Қӣ ҳам дар олами парвоз бастанд ошёнашро (4, 46).

Ибораи “дар беоромӣ ором доштан” дар байти дигари Бедил тасвире парадоксӣ ба шумор меравад. Шоир аз мушоҳидаи ҳаракати оби дарё, ки дар зимн самбули худи инсон низ ҳаст, берун овардааст. Ба фармудаи Абулмаъонӣ, ҳаракат ё тапдани мавчи дарё худ рақси айши зиндагонист, яъне мавҷ дар ҳаракат ва тапидан зинда аст. Баъдан шоир барои субути ин назараш дар беоромии хеш, яъне дар ҳамин ҳаракат ором пайдо намудани мавҷро дар партави як тасвири парадоксӣ тавзеҳ медиҳад. Мавчи дарё ҳатто дар ҳоле, ки ба адам наздик аст, яъне бисмил ё нимкушта мешавад ва маъмулан бисмил дар ҳоли ҳаракати беш аз имкон қарор мегирад, беоромтар мегардад ва ҳамин таҳрик барояш оромиш ё роҳат бошад. Ин ҷо вожаи “**ором**” ҳам барои ифодаи беҳаракат шудан ва ҳам оромиш пайдо намудан омада, ки шоир дар ҳар ду маврид бар пояи он тасвире парадоксиро бунёд ниҳодааст:

Мавчи дарёро тапидан рақси айши зиндагист,

Бисмили ўро ба беоромӣ аст оромҳо (2,92)

Сад бўса лаззат бурдан аз дашномҳо: Манзур аз дашноми маъшук лаззат бурдани ошиқ аст, ки онро Бедил тавассути ба кор гирифтани таркибе тавассути вобастаи адабии “**сад бўса лаззат**” бунёд ниҳода, баён кардааст:

Аз мазоқи ноз агар ғофил набошад коми шавк,

Метавон сад бўса лаззат бурдан аз дашномҳо (2,92).

Ин баёни парадокси Бедил навъе пайванд ба фармудаи маъруфи Ҳофиз дорад, ки он ҳам аз чунин навъ тасовир бархурдор аст:

Агар дашном фармой, агар нафрин дуо гуям,

Чавоби талх мезебад лаби лаъли шакархоро. (9,43)

Дар ин сурудаи Хочаи Шероз дар асл таъбирҳои “**нафрин дуо гуфтан**”, “**чавоби талхи лаби лаъли шакарҳо**”, ки дар вучуди хеш аносири мутанокиз доранд, тасовире парадоксӣ эҷод кардаанд.

Аз шикастан қуфл кардани хонаи дилгир: Дар асл вақте шикастан вучуд дорад, он мӯчиби боз шудан мегардад, аммо дар ақоиди ирфони маслаки бедилӣ ин шикастан бастану муҳкам шуданҳое дорад, ки роҳи ҳар гуна асар ва вуруди нерӯи ғайрро хоҳад гирифт. Шоир ба ин хотир ишорат мекунад, ки ҷисми кулфатхеш туро дар зиндони таъмир, яъне парвариш гудохт, аз ин рӯ, онро тавассути шикастан қуфл намо:

Ҷисми кулфатхез дар зиндони таъмират гудохт,

Аз шикастан қуфл кун ин хонаи дилгирро (2,93).

Баландии қасри нестӣ: Дар асл дар тасавури мо нестӣ мақоме ба самти замин, яъне поин дорад, вале вақте ба аслу моҳияти он меандешем, инсон дар бихишти барин аз адам офарида шуд. Ин ҷо Бедил тавассути эҷоди ин тасвир ва таъбири парадоксӣ ишорат бар ҳамин матлаб дорад, ки баландиҳои қасри нестиро поёне нест, аз ин рӯ ман ҳар қадар аз худ мехоҳам бурун оям ва тӣҳӣ шавам, ё ба таъбири аҳли ирфон дар хештан фано шавам, аммо ҳамоно нардбоне пешорӯи худ мебинам, то боз ҳам маро болотару болотар мебарад ва аммо он роҳро поён нест.

Баландиҳои қасри нестиро нест поёне,

Ки ман чандон, ки бармеоям аз худ, нардбон дорам (3, 357).

Аз гирияи шодӣ сухтан ва оташ будани ашк дар байти дигари Бедил дар шумори таркибҳои борвар аз тасвирҳои мутанокиз мебошад, ки дар он тазоди гирияву шодӣ ва оташу ашк омили эҷоди чунин тасовир гардида. Ба таъбири шоир вучуди инсонии ориф мисли шамъ аз гирияи шодӣ месузад. Аз ин хотир, ашки солиқ мисли ашки шамъ оташ аст, на об:

Пайкари мо ҳамчун шамъ аз гиряи шодӣ гудохт,
Ашк, ҳар ҷо бингарӣ об аст ин ҷо оташ аст (2,328).

Мусаллам аст, ки ашки шамъ ҳосили сухтан, яъне оташи дили ӯст ва орифи дар маслаки Бедил қарордошта низ аз гиряи шодӣ мисоли шамъ месузаду гудохта мешавад, чун нишоту шодии вай ҳамин ранҷ кашидану риёзат бошад, ки ин матлаб дар сурудаҳои шоир ба касрат мучассам аст.

Дар байти дигари шоир таъбири “дар китоби хомӯшон мавҷуд будани маъние, ки аз ҳеч кас натвон шунид”, омадааст. Бедил таъкид дорад, ки дар китоби хомушон, яъне аҳли ирфон дар маслаки ӯ, ки дар мақоми хомӯшӣ қарор доранд, мазмунҳои ҷой дорад, ки ҳеч кас наметавонад онҳоро тафсир кунад ва барои дарку маърифати он гӯше пайдо бояд намуд ва албатти ин ҳамон гӯши дил аст на гуши зоҳир:

Гӯш пайдо кун, ки Бедил аз китоби хомӯшон
Маъние, к-аз ҳеч кас натвон шунуд, овардаст (2,275).

Дар таркиби таъбири “дар парвоз будани нолаи парбаста” дар асл ба хоҳири мавҷуд будани ду ҳолати мутаноқиз, яъне парвоз ва парбаста тасвири парадоксӣ ба зуҳур расида, чун парвоз ҳамеша дар ҳоли кушодагии болҳо иттифоқ афтад. Аммо ин ҷо дар асл Бедил агарчи як навъ парадокси лафзӣ эҷод намудааст, ба назар мерасад, ки дар ҷавҳари сурудаи вай нуктаи дигаре нуҳуфтааст. Шоир талқин мекунад, ки аз гардун шиква намудани мо худ далели тангдастиҳоямон аст, ончунонки парандаи парбаста, агарчи худ парвоз карда натавонад, аммо нолааш дар парвоз бошад. Ин ҷо ҳамакнун нола парвоз мекунад, на худи паранда, вале ҳароина корбурди ин ду унсури мутаноқиз ба эҷоди парадокси лафзӣ омил шудааст:

**Шиква аз гардун далели тангдастиҳои мост,
Нола дар парвоз бошад тоири парбастаро (2,147)**

Дар байти баъдӣ дар таркиби ибораҳои “дар бистари захми чигар осуда будан” ва “дилҳои улфатхаста” ҷилваи навъи мазкури тасвир ба мушоҳида мерасад. Аслан ҷое, ки захм аст ё ҳатто захми чигар ҳаст, осудагӣ вучуд надорад, аммо Бедил ин осудагиро дар вучуди ғунҷаҳо мебинад, ки дар бистари захми чигар осуда аст. Зоҳиран, ин ҳам бистари захми чигар аст, на худи он, аз ин рӯ дар ин ҳол ҳам Бедил навъе парадокси лафзӣ ба вучуд меоварад, аммо дар асл, вақте ғунҷа тавассути даридани хеш ба гул табдил мешавад, чигари вай ҷок мегардад, ки шоир ин ҷо шарҳи ҳамин ҳолро барои мо баён мекунад. Аз ин ҷост, ки мурочиат ба насим мекунад, ки дилҳои аз улфат хастаро оташ мазан, яъне ин ғунҷаро боз макун. Дар завоҳири матлаб агарчи ин ҳарчанд бо гузашти замон гӯё аз унсу ҳамнишинӣ хастаанд, аммо ин хастагӣ навъе барояшон оромишу роҳате ҳам бошад.

**Ғунҷаҳо дар бистари захми чигар осудаанд,
Эй насим, оташ мазан дилҳои улфатхастаро (2,149).**

Тааммул ба мантиқ ва матлаби байти зерин аз вучуди як баёноти парадоксӣ дар таркиб ва мазмуни он паём мерасонад. Шоир таъкид бар ин матлаб дорад, ки агарчи инсон ба саросари олам ё даврони осмон метавонад бигардад, аммо гоҳо қодир нест, ки ба гирди хоҳиши як дил бигардад, яъне хостаҳои дили як нафарро бароварда гардонад:

**Тавон агар ҳама даврони осмон гардид,
Ба гирди хоҳиши як дил наметавон гардид (2,560).**

Мутолиаи девони Бедил ва тааммул дар он чи гуфта омад, ин нуктаро равшан месозад, ки Абулмаонӣ бештар дар шарҳи матолиб ва ақоиди ирфонӣ аз ин қабил тасвир ва таркибҳо ба қор мегирад. Тавре таъкид гардид, дар баробари мурур ба

фарханги мардумӣ дар амри такмили тасовири пародоксӣ, ки нукоте бар он ишорат шуд, аз мафохими ирфони ҳиндӣ низ дар ин росто истифода мекунад. Масалан, чамъе аз орифони ҳиндӣ муътақид буданд, ки чун инсон урён ба дунё омадааст, пас барои ӯ либос ҳам тааллуқ ҳисобида мешавад. Аз ин рӯ, аксаран ба сурати нимаурён сайругашт ҳам мекарданд. Бедил дар асл зохири ин назарияро интиқод мекунад ва хатто ҷое мегӯяд:

**Умрҳо шуд дамидааст офок,
Белибосӣ ҳанӯз, урён нест (2,274).**

Дар ҳамин таъбири “белибосӣ ҳанӯз урён нест” низ шоир навъе тасвири дар таркиби он меофарад, ки танҳо бидуни либос будан урёнӣ наметавонад бошад. Аз ин рӯ, бо қорбурд ва такмили ин назария Бедил дар девони хеш чанд таркибе парадоксӣ ба сурати **“ҷомаи урёнӣ”**, **“ҷомеа аз урёнӣ ба бар қардан”**, **“кутахӣ қардани ҷомаи урёнӣ”**, **“бараҳнагӣ дар тан хилъати худодод будан”** ва амсоли ин офаридааст, ки дар зимни онҳо матолиби ирфонии покиза ва сафои қалб, дилро аз гарду ғубор тоза намундан ва амсоли ин дар назар аст:

Кутаҳӣ қардани ҷомаи урёнӣ:

Кутаҳӣ қард зи бас ҷомаам аз урёнӣ,
Остин ҳам ба кафам домани бедастрас аст (2,231).

Ҷомаи урёнӣ:

Сар ба зонуи дил аз бедастгоҳӣ хуфтаем,
Ҷомаи урёнии мо ин гиребон қард тарҳ (2, 456).

Дар чунун сомони чайбу домане дарқор нест,
Ҷомаи урёнӣ аз рангам қабо хоҳад шудан (3, 556).

Ҷомаи урёнии гардун:

Дидаи ибратнигоҳон аз қавакиб нест кам,
Баҳяҳо бар ҷомаи урёнии гардун занед (2,625)

Хилъати худодод будани бараҳнагӣ:

Танам зи банди либоси такаллуф озод аст,
Бараҳнагӣ ба барам хилъати худодод аст (2, 182).

Ба зоҳир ин ҷо ба назар мерасад, ки гӯё Бедил аз он ҷараён пайравӣ мекунад, аммо таваҷҷуҳ ба умқи матлаб равшан месозад, ки шоир аслан ин ҷо зери маҳфуми бараҳнагӣ ҳар чӣ табиатан аз Худованд ба ӯ расида, ҳамонро дар назар дорад, чун дар мисраи аввал ишорат ба он мекунад, ки тани ман зи банди либоси такаллуф озод аст. Ҳамин ибораи **“либоси такаллуф”**, ки ҳамон уҷбу ғурури дунёи низ дар назар аст, моро ба матлаби асли қариб мегардонад.

Дар маҷмуъ, тааммул дар девони Мирзо Абулқодири Бедил гувоҳ бар он аст, ки дар каломи ин суҳанвари тозақор ва таҷаддудгаро вучуди тасвири пародоксӣ дар таркиби таъбирҳои ҷолиби шоирона барои танаввуъи шеваи баён, эҷоди мазмунҳои тоза ва тасвири ибораҳои ноби шоирона, ки ҳоси сабки суҳани шоир ва забони баёни ӯ хастанд, нақши муассир гузоштаанд. Ҳарчанд ин навъ тасовир дар каломи шоирони пешин ба нудрат ба ҷашм расида, баъдан дар шеъри суҳанварони сабки ҳиндӣ тадриҷан нуфуз касб карда, аммо, дар ҳақиқат, дар ашъори Бедил, ҳоса ғазалиёти ӯ ҷилваи нақши ин гуна тасвири шоирона ба як вижагии муҳимми ҳунари бадал гардида ки ин матлабро пажӯҳишгарони осори шоир низ эътироф намудаанд. Бар асоси вучуди он ҳамчун санъати бадеӣ дар осори назарии адабиётшиносии ҳиндӣ ва кашфи он аз сӯи Озоди Балгиромӣ дар ин замина ҳам

метавон бар ин хулоса расид, ки авлавияти чунин тасовир ва чойгоҳи он чун шигарди хунарӣ дар шеърӣ Бедил боз ҳам бар нуфузи таъсири поэтикаи қадима ва асримиёнагии ҳиндӣ рабт мегирад. Худи Балгиромӣ низ танҳо тавассути мутолиаи татбиқии балоғати ҳиндӣ арабиву форсӣ ва мурур дар каломи шоирони сабки ҳиндӣ аз ин зовия муваффақ гардид, ки онро ҳамчун саънати бадеии “вифоқ” кашф намояд.

Пайнавишт:

1. Балгиромӣ, Миргуломалии Озод. *Ғизолу-л-ҳинд. Мутолеаи татбиқии балоғати ҳиндӣ ва форсӣ. Тасҳеҳи Сируси Шамисо.* – Теҳрон: Садои муосир, 1382.– 176 с.
2. Бедил, Мирзо Абдулқодир. *Нусхаи илмӣ-интиқодии газалиёт. Ба эҳтимоми Абдулваҳҳоби Ҷоиз.* – Руттердом (Нидерланд): ISKAMP printing, 2018.–740 с.– Ҷ.1.
3. Бедил, Мирзо Абдулқодир. *Нусхаи илмӣ-интиқодии газалиёт. Ба эҳтимоми Абдулваҳҳоби Ҷоиз.* – Руттердом (Нидерланд): ISKAMP printing, 2018.–740 с.– Ҷ.2.
4. Деҳлавӣ, Бедил. *Куллийёт. Тасҳеҳи Холмуҳаммади Ҳаста ва Халилulloҳи Халилӣ. Ба қўишии Баҳман Халифаи Баноравонӣ. Иборат аз чаҳор ҷилд.* – Теҳрон: Талоя, 1389.– 798 с.– Ҷ.1.–Баҳши 1.
5. Деҳлавӣ, Бедил. *Куллийёт. Тасҳеҳи Холмуҳаммади Ҳаста ва Халилulloҳи Халилӣ. Ба қўишии Баҳман Халифаи Баноравонӣ. Иборат аз чаҳор ҷилд.* – Теҳрон: Талоя, 1389.– 802 с.– Ҷ.1.–Баҳши 2.
6. Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафей. *Шоирӣ оинаҳо (баррасии сабки ҳиндӣ ва шеърӣ Бедил)/ Муҳаммадризо Шафейи Кадканӣ.* – Теҳрон: Огоҳ, 1366.–338 с.
7. Рӯдакӣ. *Девон. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодирӣ Рустам.* – Олмотӣ, 2007. - 256 с.
8. Футуҳӣ, Маҳмуд. *Балоғати тасвир.* – Теҳрон: Сухан, 1375.–461 с.
9. Шерозӣ, Ҳофиз. *Девон. Таҳияи матн аз Шарифмурод Исрофилиё.* – Душанбе: Адиб, 2015.– 480 с.

Reference Literature:

1. Balghiromi, Mirgulomalin Ozod. *Indian Gazels. Comparative Study of Indian and Persian Rhetorics. Recension by Sirusi Shamiso.* - Tehran: Voice of the Epoch, 1382 hijra. - 176 pp.
2. Bedyl, Mirzo Abdulkodir. *Scientifico-Critical Text in Regard to Gazels. Under the editorship of Abdvahhob Four.* - Rotterdam (the Netherlands) : ISKAMP printing, 2018. V.1. - 740 pp.
3. Bedyl, Mirzo Abdulkodir. *Scientifico-Critical Text in Regard to Gazels. Under the editorship of Abdvahhob Four.* - Rotterdam (the Netherlands) : ISKAMP printing, 2018. V2. – 740 pp.
4. Dehlavi, Bedyl. *Collection of Compositions. Recension by Kholmukhammad Khast an Khalilullokh Khalili. In four volumes. Tehran: Vanguard, 1389 hijra. VI. Book 1.* -798 pp.
5. Dehlavi, Bedyl. *Collection of Compositions. Recension by Kholmukhammad Khast an Khalilullokh Khalili. In four volumes. Tehran: Vanguard, 1389 hijra. VI. Book 2.* - 802 pp.
6. Kadkani, Mukhammadrizo Shafei. *The Poet of Mirrors (Research of Indian Style in Bedyle's Poetry // Mukhammadrizo Shafei Kadkani.* - Tehran: Connoisseur. 1366 hijra. - 338 pp.
7. Rudaki. *Divan. Preparation of the Text, Preface and Supplement by Kodir Rustam. Almaty (Kazakstan). 2007.* - 256 pp.
8. Futuhi, Makhtud. *Rhetoric of Description.* - Tehran: Word, 1375 hijra. - 461 pp.
9. Sherozi, Khofiz. *Divan. Preparation of the text by Sharifmurod Isrofilniyo.* - Dushanbe: Man-of-Letters, 2015. - 480 pp.